

RAQOBATNI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI

Umurzoqxon Damirov
Toshkent Davlat Iqtisodiyot
Universiteti, Iqtisodiyot
fakulteti, I-92 guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqobatni rivojlantirishning asosiy tendensiyalari va ular haqida boshqa maqolalarda keltirilgan ayrim fikrlar muhokama va tahlil qilinadi. Raqobatni rivojlantirishning zamonaviy tendensiyalarini amaliyotga joriy etishda davlatning o'rnini ko'rib chiqiladi, xulosa va takliflar beriladi.

Kalit so'zlar: Raqobat, monopoliya, antimonopoly siyosat, tendensiya, Raqamli Transformatsiya

Kirish

Dunyo tajribasiga ko'ra, raqobat muhitini mustahkamlash va raqobatni rivojlantirish, tarmoq va sohalarda xizmat ko'rsatuvchi, ishlab chiqaruvchi, umuman olganda faoliyat yuritayotgan korxonalarni son jihatdan ko'paytirish, sifat jihatdan yaxshilash, ularni diversifikatsiyalash orqali amalga oshiriladi. Buning uchun davlatlar avvalambor tarmoq va sohalardagi monopoliyani imkon qadar va zararsiz cheklashlari kerak bo'ladi. Monopoliyaga qarshi kuash albatta antimonopoly qonunchilik asosida shakllanadi. Dunyo tajribasiga ko'ra, Monopoliyaga qarshi qonunchilik, asosan, quyidagi yo'nalishlar bo'yicha shakllandi. Birinchidan, ishlab chiqarish (tarmoq)ni boshqaruvchi qonunlar. Bu qonunlarga binoan, odatda, hech bir korxonalar (korporatsiya)ning biror turdagi mahsulot ishlab chiqarishning yarmidan ortig'ini nazorat qilishga huquq berilmaydi. Ikkinchidan, barcha yirik korporatsiyalar ishtirokchilari boshqa korporatsiyalar aksiyalarining ma'lum cheklangan miqdoridan ortig'iga ega bo'la olmasligi belgilab qo'yiladi. Uchinchidan, narxlarni bozor muvozanati belgilagan darajadan yuqori yoki past turishini, narx ustidan kelishib olishni taqiqlovchi kartellarga qarshi qonunlar joriy qilinadi.¹

Asosiy qism

Davlatning monopoliyalarga qarshi siyosati milliy iqtisodiyotida raqobat oldindan shakllanib bo'lgan mamlakatlarda raqobatchilik muhitini takomillashtirishga, bozor iqtisodiyotiga o'tayotgan mamlakatlarda esa bu muhitni shakllantirishga qaratilgan.²

Monopoliyaga qarshi qonunchilikning asosiy vazifalari:

¹ <https://scienceweb.uz/publication/20399>

² <https://scienceweb.uz/publication/20399>

Yagona firma bozorda hukmronlik qiladigan monopoliyalar narxlarning oshishiga, sifatning pasayishiga va innovatsiyalarning bo'g'ilishiga olib kelishi mumkin. Monopoliyaga qarshi qonunlar monopoliyalarni yaratuvchi yoki qo'llab-quvvatlovchi amaliyotlarni, masalan, yirtqich narxlarni belgilash, eksklyuziv bitimlar va bog'lash kelishuvlarini taqiqlaydi.

Kartellar narxlarni belgilash, ishlab chiqarishni cheklash yoki bozorlarni taqsimlash uchun raqobatchilar o'rtasidagi til biriktirishni o'z ichiga oladi. Bunday amaliyotlar narx raqobatini bartaraf etish va iste'molchilarning tanlovini kamaytirish orqali iste'molchilarga zarar etkazadi. Monopoliyaga qarshi qonunlar kartellarni taqiqlaydi va bunday xatti-harakatlarga yo'l qo'ygan korxonalariga qattiq jazo qo'yadi.

Birlashish va sotib olishni tartibga solish:

Birlashish va sotib olish bozor raqobatiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Monopoliyaga qarshi idoralar taklif qilingan qo'shilishlarni raqobatni sezilarli darajada kamaytirmasligi yoki monopoliyalarni yaratmasligini ta'minlash uchun ko'rib chiqadi. Ular kompaniyalardan ma'lum aktivlardan voz kechishni yoki raqobatga qarshi ta'sirlarni yumshatish uchun shartlar qo'yishni talab qilishi mumkin.

Adolatli raqobatni rivojlantirish:

Monopoliyaga qarshi qonunlar raqobatga qarshi keng ko'lamli amaliyotlarni, jumladan, narxlarni kamsitish, eksklyuziv bitimlar va bog'lash kelishuvlarini taqiqlaydi. Ushbu amaliyotlar iste'molchilarning tanlovini cheklash, yangi korxonalariga kirish uchun to'siqlarni ko'tarish va innovatsiyalarni bo'g'ish orqali raqobatga zarar etkazishi mumkin.

Raqobatni shakllantirishda iqtisodiyotning davlat korxonalari saqlanib qolishi kerak bo'lgan sohalardagi korxonalar uchun ularning bozor sharoitlariga tarkiban moslashuviga imkon beradigan xo'jalik yuritish mexanizmini ishlab chiqarish muhim o'rin egallaydi. Bu mexanizm davlat korxonalari iqtisodiy jihatdan erkin bo'lishini, ularning faoliyati tijoratlashgan bo'lishini nazarda tutadi. Bozor iqtisodiyotiga o'tish davrida raqobatning asosiy usuli narx bo'lganligi sababli, narxlarni erkin qo'yib yuborish raqobatli muhitni vujudga keltirishning asosiy talabi hisoblanadi.³

Jahon talablarining o'zgarib turuvchi sharoitlarida bunday yo'nalishlar iqtisodiy tizimlarni liberallashtirish va davlatlarning milliy raqobatbardosh ustuvorliklaridan foydalanish hamda o'z iqtisodiyotini takomillashtirishni amalga oshirish muammolarini birinchi navbatdagi vazifalari qatoriga kiritadilar. Shuning uchun ularni nafaqat alohida, balki bir-biriga bog'liqligini hisobga olgan holda o'rganish muhimdir. "Jamiyatni, avvalo ichki harakatlantiruvchi kuchlar ta'siri ostida o'zgarib borayotgan bir butun ijtimoiy tizim sifatida bayon etish asosiy ilmiy vazifa hisoblanadi". Respublikada iqtisodiy modernizatsiya dinamikasi ishlab chiqarish munosabatlari va

³ <https://zenodo.org/records/10260783>

iqtisodiy aloqalarning o'zgarishida, jahon bozorining tarkibiy qismi sifatida milliy bozorning shakllanishida, O'zbekiston iqtisodiyotining tuzilmaviy qayta qurishda aks etayotgan iqtisodiy plyuralizm tomoniga jamiyatning harakatlanishini kursatmoqda. Biroq iqtisodiy rivojlanish jarayonlari oddiy tarzda kechayotgani yo'q. Negaki, milliy iqtisodiyot raqobatbardoshligini ta'minlash strategiyasini umumdavlat rivojlanish strategiyasiga tartibli tarzda kiritish sharti bilan jahon xo'jaligiga mavjud sharoitlarga mos integratsiyalashish yo'llarini izlab topish vazifasi keskin turibdi.⁴

Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalar o'rtasidagi raqobatni rivojlantirishning zamonaviy tendentsiyalariga bir qancha omillar, jumladan, texnologik taraqqiyot, globallashuv va iste'molchilarning xohish-istaklarining o'zgarishi ta'sir ko'rsatadi. Sog'lom raqobatni rivojlantirish uchun davlat ko'rishi mumkin bo'lgan asosiy tendentsiyalar va tegishli choralar:

Zamonaviy tendentsiyalar

Raqamli Transformatsiya: Elektron tijorat va raqamli platformalarning yuksalishi biznesning qanday ishlashini o'zgartirdi, bu yangi ishtirokchilarga osonroq raqobat qilish imkonini berdi, balki texnologiya gigantlarining potentsial monopolistik xatti-harakatlariga olib keldi.

Globallashuv: Kompaniyalar nafaqat mahalliy firmalar, balki xalqaro firmalar tomonidan ham raqobatga duch kelishadi, bu esa innovatsiyalarni rag'batlantirishi mumkin, lekin mahalliy biznes uchun qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin.

Innovatsiya va texnologiyalar: Jadal texnologik taraqqiyot firmalardan raqobatbardoshlikni saqlab qolish uchun doimiy ravishda yangilanishlarni talab qiladi

Iste'molchilarning imkoniyatlarini kengaytirish: Internetda ma'lumot va sharhlardan foydalanish imkoniyati tufayli iste'molchilar ko'proq ma'lumotga ega bo'ladilar va bozor dinamikasiga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan tanlovlarni amalga oshirishlari mumkin.

Davlat ko'rishi kerak bo'lgan chora-tadbirlar

Normativ-huquqiy baza:

- Monopolistik amaliyotlarning oldini olish va adolatli raqobatni rivojlantirish uchun monopoliyaga qarshi qonunlarni kuchaytirish.
- Texnologik o'zgarishlarga moslashish uchun qoidalarni muntazam ravishda ko'rib chiqish va yangilash.

Startaplar va kichik va o'rta biznesni qo'llab-quvvatlash:

- Innovatsiyalar va bozorga kirishni rag'batlantirish uchun startaplar va kichik va o'rta korxonalar uchun grantlar, past foizli kreditlar va soliq imtiyozlarini taqdim etish.

⁴ <https://kompy.info/muhandislik-texnologiyalari-v5.html?page=15>

• Yangi korxonalar uchun resurslar va murabbiylikni taklif qiluvchi inkubatorlar va akseleratorlarni yarating.

Raqamli infratuzilmaga investitsiyalar:

• Barcha korxonalar yuqori tezlikdagi internet va raqamli vositalardan foydalanish imkoniyatini ta'minlash uchun raqamli infratuzilmaga sarmoya kiriting, bu ularga raqamli iqtisodiyotda samarali raqobat qilish imkonini beradi.

Iste'molchilar huquqlarini himoya qilish:

• Narxlar, reklama va mahsulot sifati bo'yicha shaffoflik va adolatni ta'minlaydigan iste'molchilar huquqlarini himoya qilish bo'yicha kuchli qonunlarni amalga oshirish.

Xalqaro savdo siyosati:

• Xalqaro raqobatni rag'batlantirish, mahalliy korxonalarining global miqyosda raqobatlasha olishini ta'minlash bilan birga mahalliy sanoatni himoya qiluvchi adolatli savdo siyosatini ishlab chiqish.

Ushbu tendentsiyalarni tan olish va qo'llab-quvvatlovchi chora-tadbirlarni amalga oshirish orqali davlat sog'lom raqobatni rag'batlantiradigan, innovatsiyalarni rag'batlantiradigan va pirovardida iste'molchilar va butun iqtisodiyotga foyda keltiradigan muhitni yaratishi mumkin.

Xulosa

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, bozor iqtisodiyoti sharoitida raqobat landshafti texnologik taraqqiyot, globallashtirish va o'zgaruvchan iste'mol qadriyatlarini ta'sirida doimiy ravishda rivojlanib bormoqda. Tadbirkorlik sub'ektlari ushbu o'zgarishlarni amalga oshirar ekan, davlat adolatli va raqobat muhitini yaratishda faol rol o'ynashi shart. Kuchli me'yoriy-huquqiy bazani joriy etish, startaplarni va kichik va o'rta biznesni qo'llab-quvvatlash, raqamli infratuzilmaga sarmoya kiritish va barqaror amaliyotni targ'ib qilish orqali hukumatlar iste'molchilarning tanlov va innovatsiyalardan foyda olishini ta'minlagan holda korxonalariga rivojlanish imkoniyatini berishi mumkin. Pirovardida, davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlikdagi yondashuv rivojlanayotgan tendentsiyalar va muammolarga moslashish, dinamik va barqaror iqtisodiy kelajakka yo'l ochishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. <https://scienceweb.uz/publication/20399>
2. <https://kompy.info/muhandislik-texnologiyalari-v5.html?page=15>
3. <https://zenodo.org/records/10260783>